

Досанова А.М.,  
Мадиева Д.Б., Шакенова В.Б.,  
Кузембекова Ж.Ж.

### **Интеграция ұғымы және тілдік бейімделу**

Мақалада интеграция ұғымының дефинициясы жан-жақты қарастырылады, оның үдеріс және нәтиже ретіндегі сипаттамасы анықталады. Жоғары кәсіптік білім беру жүйесі мен қарқынды жүріп жатқан үдерістер адамды басшылыққа ала отырып, жеке басын және өзінің әрекеттерін толыққанды сол үдерістерді басшылыққа ала отырып, үйлесе алуын, қалыптасқан нормаларды қабылдауға, өзіндік дамуға үндейді.

Авторлардың айтуынша, педагогикалық интеграция қоршаған орта, социум оның білім беру жүйесі, қоршаған орта құндылықтары мен нормалары, толыққанды дүниетанымдық көзқарасты қалыптастыруға бағытталған.

**Түйін сөздер:** интеграция, тілдік бейімделу, әлеуметтену.

Dosanova A.M.,  
Madyeva D.B., Shakenova V.B.,  
Kuzembekova Zh.Zh.

### **The concept integration and language adaptation**

In this article is considered concept definitions integration and his universal character as process and result. The current system of higher education with its own laws of development and operation is designed to form a human ability to actively participate in the processes taking place in rapidly changing circumstances, guided by the integration process of self-realization of the individual. In this aspect, the author examines the concept of «educational, linguistic integration» based on personal values and orientations of the surrounding society and gives the definition of these concepts.

The authors stresses that integration in pedagogical science inextricably connected with surrounding socium, with its educational system which is called to create the integrative conditions of cognitive work, which promote to organization of entire world view by the way of values and out world norms.

**Key words:** integration, language adaptation, socialization.

Досанова А.М.,  
Мадиева Д.Б., Шакенова В.Б.,  
Кузембекова Ж.Ж.

### **Понятие интеграции и языковая адаптация**

В данной статье рассматривается дефиниция понятия интеграция и его универсальный характер, основные этапы интергации как процесса и результата. Сложившаяся система высшего профессионального образования со своими законами развития и функционирования призвана формировать у человека умение активно участвовать в происходящих процессах в условиях быстро меняющихся обстоятельств, руководствуясь интеграционными процессам и самореализации личности. Авторы подчеркивают, что интеграция в педагогической науке неразрывно связана с окружающим социумом, его образовательной системой, призванной создавать интегративные условия познавательной деятельности, способствующие формированию целостного мировоззрения посредством ценностей и норм окружающего мира.

**Ключевые слова:** интеграция, языковая адаптация, социализация.

## ИНТЕГРАЦИЯ ҰҒЫМЫ ЖӘНЕ ТІЛДІК БЕЙІМДЕЛУ

Заманауи жоғары кәсіби білім алу жүйесі өзіндік даму заңдылықтары мен қызмет етуі тұлғаның өзіндік дамуында интеграциялық үдерістерді басшылыққа алуға шақырады. Қазіргі таңда шетелдік студенттің тілдік интеграциясы мазмұн-болмысын анықтауда жаңа тілдік тәсіл қалыптаса бастады. «Интеграция» ұғымын сөз еткенде, М. Вебер бұл үдерісті индивид пен оның іс-әрекетінің тұтастығы десе, И.Х.Кули о бастан-ақ индивид пен қоғамның тұтастығы ретінде қараған. Әлеуметтанушы ғалымдар болса, интеграция ұғымын индивидтің қоғам-экономикалық шарттарға, рөлдік функцияларға, қоғам нормалар мен оның тіршілік әрекетін біріктірілу ретінде қарайды. Б.Г. Жогиннің пікірінше, интеграцияны бір мезетте және бес қағидамен сипатталатын үдеріс нәтижесінде қарау қажет деп түсінеді:

*1. Тиістілік сезімі, 2. Ашықтық, 3. Толыққандылық, 4. Демеу, 5. Тегістеу.* Олардың әрқайсысына жеке тоқталар болсақ,

Тұлғаның ортақтасатын қағидалар, наным-сенідер, құндылықтар т.б. негізінде жаңа қоғам топқа, ұжымға (жергілікті қоғамға) қатыстылығын сезінетін деңгей. Тиістілік сезімі толыққанды, «абсолютті» болуы үшін индивид бұрынғы қағида, құндылық пен сенімдерінен толықтай айырылып, жаңасына бет бұрған жағдайда болады;

Жергілікті қоғам тұлғаны – жаңа мүшелерді қабылдауға, яғни интегриреленуге дайындығын көрсететін деңгей. Қоғамның бұндай ашықтығы, «өзгелер» мен «келушілерді» шоғырландыруға дайындығы, қоғамның төзімділігін, демократиялығы мен адамгершілігін көрсетеді.

Бұл деңгейде адам мен қабылдаушы қоғамның қызмет пен әрекеттілігі бірін-бірі толықтырып, байыта түседі. Кереғарлықтан гөрі, өзіндік пайда әкеледі.

Интеграция үдерісін қолдайтын қоғам институттардың (халықаралық ұйымдар, пресса, билік, әлеуметтік мекемелер т.б.) және тәжірибеде тексерілген интеграция механизмдерінің бар болуы.

Өмір деңгейінің әлеуметтік-экономикалық көрсеткіштерін реттеу [1, 15].

Психологиялық тұрғыдан алғанда, интеграция (Integration) – бөліктер бірігіп тұтасқа айналатын үдеріс. Психология-

лық интеграция тұлғалық жүзеге асуды ұйымдастырады. Тілдік интеграцияны тереңірек түсіну үшін интеграция ұғымын педагогикалық тұрғыдан, яғни педагогикалық интеграцияны қарастырғанымыз жөн. С.Н. Бабинаның пікірінше, «педагогикалық интеграция – бұл табиғат пен қоғамда өтетін интегративті үдерістердің оқыту моделі. Білім беру жүйесі тәлімгерлердің тұтастай дүниетанымын қалыптастыруға жәрдемдесетін интегративті танымдық қызметіне алғышарттар жасауы тиіс»[2].

Бұл анықтама басқаларға караған да, біздің ойымызша, интеграция үдерісінің толық мәнісін көрсетеді. Интеграция педагогикалық ғылымда шынымен де қоршаған қоғаммен, оның танымдық қызметіне интегративті жағдай жасауға бағытталған білім беру, оқу жүйесімен ажырамас байланыста. Осылайша, қоршаған қоғамның қағидалары мен құндылықтары арқылы толыққанды көзқарас қалыптастыруға септігін тигізеді. Сонымен қатар, заманауи білім беру жүйесі интеграциялық аспектілерге толы.

Жорамалдауымыз бойынша, интеграцияға бағытталған оқу, бұл үдерісті тездетіп, біреудің көмегіне тәуелділік кезеңінен дербестік кезеңіне қиындықсыз өтуіне ықпалдасады, яғни қоршаған ортадағы құндылықтар, әдет, менталдылығы ескерілетін білім кеңістігінде интегриреленушінің өз орнын табуы.

Б. В. Ахлибанский «интеграция» ұғымына тән үшдеңгейлі тәсілді атап көрсетеді:

- 1) өзара қарым-қатынастың орнығуы;
- 2) сүбелі қарым-қатынас;
- 3) жаңа толыққандылық.

Ю.С. Тюнников модернизация, кешендік, толыққанды жаңашылдық деңгейлерін бөліп көрсетеді [3, 20-21]. В.А. Ганзен, В.А. Подольский – толыққанды емес, толыққанды, бірыңғай толыққандылық. М.П. Архипованың пікірінше, заманауи білім беру жүйесінің оқыту үдерісі интегриреленген элементтер толыққанды құрылымын және келесідей интеграция деңгейлерін көрсетеді:

1. Қарапайым қарым-қатынас деңгейі. Бұл деңгейде интеграция оқу үдерісінің түпкі мазмұнындағы жеке, көбінесе ақпараттық түр ретінде өтеді. Оқу элементтері құрамында үзінділер (фактілер, мысалдар, бір-бірімен байланысқан ұғымдар, критерийлер, алгоритмдік сызбалар және т.б.), әсіресе көрнекілік сипатта пайда болады. Педагогикалық функцияда ақпараттық-мазмұндық, тереңдетілген, студенттердің мотивацияға, толыққанды қалыптасуына кәсіби бағытталған әсер ету кеңейе түседі.

2. Кешенді қарым-қатынас деңгейі. Бұнда пәндік және интегративті мақсатты сипаттағы қарым-қатынас анықталады.

3. Жүйелік-толыққанды шоғырландыру деңгейі пәндік-тәртіптік қарым-қатынас шегінен шығуымен сипатталады. Шоғырландыру үдерісі оқу мағыналы және әдістемелік элементтердің түпкілікті қайта құрылысымен ереді [4, 48-51]. Гуманитарлы мәдениет элементтерінің жоғары өзара тәуелділік байқалады. Интеграция үдерісі кезінде бір-бірімен тығыз байланыстағы гуманитарлы-профессионалды-мәдени түсінік, ұғым, баға, таным мен бейімделу әдістерінің өзіндік «қайта спецификациялауы» жүзеге асады [5, 51].

Сонымен, интеграцияланған элементтер құрылымы тұтастай (кәсіби, қоғамдық, аксиологиялық, құқықтық, экономикалық, яғни мәдени) кезеңдік интеграцияны қамтамасыз етеді. Біздің пікірімізше, осындай «қайта спецификациялау», яғни интеграция үдерісі белгілі интеграцияланған құрауыш жинағы бар білім беру үдерісінің кезеңдік моделін көрсетеді:

1. *Бейімделу кезеңі* (кезең компоненттері: белгі жүйесін, құндылықтар, қағидалар, ережелер, қоғамдық рөлдер мен қызметтің жаңа формаларын меңгеру);

2. *Даралану кезеңі* (компоненттері: жаңа, индивидуалдылықты жарыққа шығару, жаңа, қайталанбас үлгідегі даралық қасиеттердің көрінуі);

3. *Интеграция кезеңі* (компоненттері: білім беру кеңістігінде өз орнын табу және өзгермелі, күрделі қағидалары мен нормаларында бейімделу). Сондықтан, интеграция педагогикалық үдерістің кез-келген кезеңінде интегративті құрауыштарды таратуы арқылы толыққандылығы мен жүйелігін қамтамасыз етеді.

Осылайша, жоғарыда көрсетілген интеграция ұғымы мен үдерісіне талдаулар бір-бірімен біршама ұқсас болып келеді. Бір қызығы, бірде-біреуі алғашқысын толықтай қайталамайды, демек бұл категорияның көпқырлылығының дәлелі. Соған байланысты білім беру мәнмәтініндегі «интеграция» ұғымына негіз ретінде аталған анықтамаларды алып, кеңірек анықтама беруге тырысамыз.

Біздің пікірімізше, интеграция – тәлімгердің қоршаған социумның құндылықтарымен қоса, белгісіз, жаңа білім кеңістігінде жаңа 5 жүйелік кезеңдердің пайда болу үдерісі. Не себепті білім беру интеграциясын тәлімгердің қоршаған социумның құндылықтарымен қоса, белгісіз, жаңа білім кеңістігінде жүйелік кезеңдердің пайда болу үдерісі деп атаймыз?

«Интеграция» ұғымының өзі кең мағыналы, ол көптеген салада кездесетін ұғым (сурет 2) :



2-сурет – Интеграция ұғымының кең ауқымдылығы

*психологияда* – индивидтің құраушы элементтері: кескін-келбеті немесе басқа да қасиеттері біртұтас келісіп, әрекет етеді. Психологиясында интеграция дегеніміз, жеке рухани қасиеттерінің тұтас рухани өмірге таралуы;

*әлеуметтануда* – қоғамның барлық функционалды және құрылымдық, мәдени және ұйымдастырушы элементтерінің бірлігі. Мемлекет туралы Сменд ілімінде «интеграция» ұғымы ретінде мемлекетке бағытталған қызметтер түрінің кірігіп, мемлекеттің тұрақты жаңаруын түсінеді;

*лингвистикалық* – белгілі бір сөздің құрамды морфологиялық бөліктері (түбір, жұрнақ, жалғау) жеке-жеке тұрланбай, тұтас сөз ретінде түйсікпен қабылданатын құбылыс;

*саясаттануда* – интеграция ұғымы саяси жүйелердің құрылымы мен жұмысын сипаттауға қолданылады. Бұл үрдіс соңғы онжылдықта өзекті;

*медициналық сөздікте* – жүйке жасушасының денесінде болатын жүйке импульстарының бірігуі;

*білім беру саласында* – тұтастыққа жету құралы мен шарты; экономика, ғылым мен мәдениеттің интернационалдануының көрінісі, халықтардың жаһандық мәселелерді шешудегі өзара қарым-қатынасы;

*философияда* – толық, тұтас, бұзылмаған) – бірізділікті сақтау, біріктіру; нәтижесі тұтастылық болатын үдеріс; Спенсер пәлсапасында шашыраңқының тұтасқа айналуы, баяу жүретін үдеріс деп түсіндіріледі. Спенсер «интеграция» ұғымын агрегациямен тең, бірдей құбылыс деп біледі.

Осылайша, интеграция – ғылым мен білімнің ұштасып, дифференциация үдерісімен қатар жүретін құбылыс. Интеграция үдерісі пәнаралық байланыстардың оқудың жаңа, сапалы түріне өту кезінің білдіреді.

Неміс педагогы Ф. Фребельдің айтуынша, тұлғаны дайындау- оны өткенге, қазіргі және болашақ мәдениетке, оның дамуына баулу және адамды мәдениетті ету деген сөз. Мәдениет, бұл дәстүр мен техника, бұл тіл, ғұрып, бірлік, қоғамдастық, құндылықтар жүйесі. Осылайша, білімді адам дегеніміз, бұл- тарихи және мәдени дәстүрлерге араласатын, оқыған және тәртіпті, сөз бен сөйлеуді жетік меңгерген, мәдениетке (белгілі бір дінге, нанымға, рухани қозғалысқа) қатысы бар тұлға ғана емес, сонымен қатар бір халыққа, топқа тиесілі адам. Бұл адамда мәдени құндылықтар толықтай қалыптасқан және өз заманының ағымына сай өмір сүреді [7, 191].

Яғни, білімді адам, бұл «өз заманында» өмірін кедергісіз шоғырландыра алатын, өмірге, қиыншылықтарға бейімделген және тіршілік әрекетіне толығымен жауаптылықты сезінетін тұлға. Біздің ойымызша интеграция үдерісінің ажырамас бөлігі болып интериоризация табылады. Сондықтан, «интеграция» ұғымымен қатар «интериоризация» ұғымына да кеңірек тоқталу қажет.

Интериоризация, бұл – адамның ішкі әлеміне әлеуметтік нормалар мен құндылықтарды қосатын үдеріс. Жоғары аталған интеграция үдерісінің моделінен, интериоризация интеграция үдерісінің барлық кезеңдерін қамтитындығын көреміз. Кез-келген қоғамның құндылықтары мен нормаларын білмей, оның мәдениетін түсіну ғана емес, сол қоғамға интегрирелену, сол қоғамның ажырамас бөлігі болу мүмкін емес. Философ-аксиолог М. Шелер «адам баласы құндылық пен құндылықты қасиеттерден құралған бақалшық сынды орнын ауыстырып жүреді».

Қаншалықты тез қашса да, ол өмір бойы осы бақалшықты өзімен бірге алып жүреді. Осы бақалшықтың терезесінен өзін және қоршаған ортаны таниды» [8, 83-89]. Сондықтан, шетелдік студенттің жеке тілдік интеграциясын айтқанда, құндылықты тәрбиесін, ана тілінің нысанын



және білім алатын мемлекет тілін ескеру қажет. Құндылық ұғымы үлкен және көп қырлы.

Қалыптасқан әлемдік білім беру жүйесі өзінің қызмет істеу және даму заңдылықтарымен тұлғаның болып жатқан үдерістерге қоғамда қалыптасқан құндылықтармен тез шоғырлануға шақырады. Гуманистік және этикалық принциптерге негізделген білім беруге құндылықты тәсілдеме ретінде қарау білім беру мақсаттарынан өз орнын алды. Бұндай көзқарас «Дербестік пен адам құқығын сыйлауды арттыру, тұлғаның толықтай дамуына бағытталуы тиіс. Сонымен қоса, БҰҰ-ның әлемдегі бейбітшілікті орнатушылық қызметіне жәрдемдесіп, барлық халықтар арасында түсіністік пен достыққа ықпалдасу қажет

В.А. Сластенин «құндылық» құбылыстардың заттай айғақты қасиеттерін, адамның психологиялық мінезін, қоршаған ортадағы адам мен қоғамның теріс, оң жақтарын көрсететін қоғамдық өмір құбылыстары ретінде түсінеді. Н.Г. Лапиннің ойынша, құндылық дегеніміз а) адамның өз іс-әрекетінің мақсаты мен нормалары туралы жалпылама көзқарасы; б) фундаменталды нормалар рөлін орындау; в) мәдениет мағынасын көрсету; г) адамдардың қызығушылықтары мен іс-әрекетіне түрткі болатын құбылыстар; д) индивид пен қоғамда негіз табатын қарым-қатынас [9, 7].

Біздің ойымызша, «құндылық» ұғымына айрықша сипаттама берген неміс педагогі Б.Бернхард.

Құндылық – бұл біздің іс-әрекетіміз бен ойымызды басқаратын идеялар. Олар адамгершілікке жұмылдырады, ал адамгершілік өз кезегінде іс-әрекетіміздің сапасы мен кез-келген нәрсеге қарым-қатынасымызды анықтайды [2, 49].

Профессор Р. Лемп болса, құндылық дегенді – мінез-құлық, мақсат, мәнер, дүниетаным туралы көрініс деп түсінеді. Осылайша, олар бірігіп, адамның қоғамда қиындықсыз тіршілік етуіне ықпал жасайды [10, 1-3].

«Интеграция», «құндылық» ұғымдарын басшылыққа ала отырып, зерттеу барысында бұл екеуі бір-бірінен ажырамас ұғым екеніне көз жеткіздік: Жаңа құрылымдық немесе өзге тілдік білім беру ортасына шоғырланғанда, адам баласы өзіндік қалыптасқан ұғым, қағидалар мен құндылықтар жүйесіне сүйенеді.

Генерал де Голлдің пікірінше, «Мемлекет қуаттылығының ең маңызды құраушысы – тіл мен мәдениет екенін ешқашан естен шығармау қажет». Мәдениет ұлттық ерекшеліктер мен дәстүрлер ықпалымен қалыптасып дамитын

қағидалар, құндылықтар шоғыры екені баршаға мәлім. Тілдің көмегімен өзге этностар және олардың мәдениетімен қарым-қатынас жүзеге асады. Сөйтіп, тіл адамның жаңа тілдік және білім беру кеңістігіне сәтті негіз болады. Нақ тіл арқылы халықтың өткен мәдениеті мен қазіргі мәдениет мұрасы арасындағы байланыс жасалады. Тілді үйрену, қабылдау, сөйлеудің жаңа құрылымын іштей мойындау, сыртқы ортаның объективті және субъективті нысандарын, яғни жаңа білім беру кеңістігіндегі қоғамның құндылықтарын игерусіз мүмкін емес.

Интеграция үдерісін адам бастан кешіргенде, ол қоғамның мәдени негізі мен құндылығын қабылдайды. Т.Г. Винокур пікірінше: «Сөйлеу әрекетінің феномені үш кит көмегімен тұр, біреуі – стилистикалық құбылыстардың дифференциацияланған қосалқы тілдік заңдылықтар. Қалған екеуі бұл – коммуникацияның әлеуметтік және әлеуметтік-психологиялық шарттардың сыртқы заңдылықтары. Соған сәйкес, қоғамдағы шетелдік студенттердің сөйлеу әрекеті лингвистикалық және экстралингвистикалық факторлар қарым-қатынасының шынайы болмысын көрсететін визит карточкасы ретінде танылады».

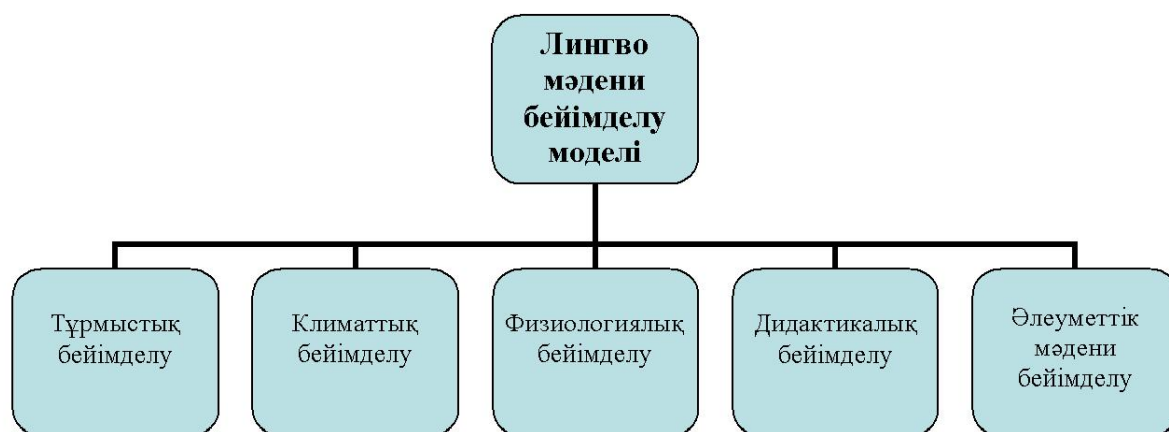
Жоғарыда көрсетілген мәліметтерге сүйене отырып, интеграция ұғымының ауқымды және әмбебап екенін білдік, барлығына басты ортақ мағынасы белгілігі бір сала да шоғырлану немесе біріктірілу.

*Тілдік интеграция* – қоршаған орта (кейбір жағдайда шет тілдік) және жаңа тілдік жүйенің құндылықты бағдарын қосып, өзге шет тілінде білім беру кеңістігіндегі жүйеленген деңгейлі тілдік белгілердің пайда болу үдерісі. Осылайша, аталған тақырып бойынша әмбебап ұғым ретінде қарастырылатын «тілдік интеграция» ұғымын толыққанды ашатын нақты анықтама беру мүмкін емес. Бұл әр кезде әр түрлі анықталатын көп қырлы категория.

Шетелдік студенттер үшін тілдік бейімделудің лингвомәдени моделіне мыналарды жатқызуға болады (сурет 5): тұрмыстық бейімделу – алдын ала ойластырылмаған жағдайда қарым-қатынасқа түсушілер арасында тілдік кедергіні жоюға, психологиялық ыңғайсыздықты азайтуға, сөйлеу кезінде қолайлы сәтте сөз оралымдарын, бір-біріне көмектесу арқылы оңай тіл табысып кету арқылы, сөздік қорын қарапайым тұрмыстық бірліктермен толықтыра отырып, білім дәрежесін көтеру. Уәжді түрде тұрмыстық лексиканы тез жаттап алуға, оның мағынасын, синонимдерін, ұлттық ерекшелігін танытуда осылай оқыту түрі аса тиімді.

Климаттық бейімделу – активті лексикалық бірліктер қатарына табиғатты, ауа-райын суреттеу жаттады. Сол арқылы сөздік қорына ауа-райына қатысты айтылатын, киім-кешек атауларын, заттар мен құралдар атауларына қатысты бірліктерді толықтырып отырады. Дене тәрбиелік бейімделу – спорттық ойын-

дар, арнайы іс-шаралар, арқылы вербалды емес дағдыларды қалыптастыра отырып шыңдайды. Дидактикалық бейімделу – оқу орындарында этикалық, эстетикалық нормаларға дағдыландыру (сәлемдесу, қоштасу, әңгімелесу, қонаққа бару, қонақ күту) соған қатысты іс-әрекеттермен, іс-қимылдарды үйрету [11, 107].



2-сурет – Тілдік бейімделудің лингвомәдени сипаты

Адам өз табиғатында қоғамдық мәнге ие, оның өмір сүру барысын белгілі бір қоғамнан тыс қарау мүмкін емес. Ол белгілі бір қоғамдық ортаға тәуелді бола отырып, сол қоғамға тән барлық құндылықтар жүйесін халықтың қоғамдық сана-сезімін, оның менталитетін, ұлт-

тық болмысын, мінез-құлқын, өмір сүру қалпын, салт-дәстүрін, сондай-ақ, өмірді қабылдау сынды түсініктерін, ақпараттар әлемін толықтай бойына сіңіреді. Сол қалыптасқан белгілі нормалар арқылы әрекет етуі оның әлеуметтенуі деп аталады.

#### Әдебиеттер

- 1 Жогин Б.Г., Маслова Т.Ф., Шаповлов В.К. Интеграция вынужденных мигрантов в местное сообщество: опыт практической и исследовательской деятельности. – Ставрополь: Ставропольсервисшкола, 2002. – 432 с.
- 2 Бабина С.Н. Интеграция технологического и физического образования учащихся школ и студентов педагогических вузов [текст]: Дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. – Челябинск, 2003. – 460 с.
- 3 Тюнников Ю.С., Каташев В.Г. Осуществление взаимосвязи общего и профессионального образования в условиях научно-технического прогресса. – М., 1990. – 78 с.
- 4 Архипова М.П., Волович Л.А. Педагогическая технология в интеграции гуманитарной и профессиональной подготовки студентов профессиональных школ гуманитарного профиля. – Казань, 1997.
- 5 Абишева, А.К. О понятии ценность // Вопросы философии. – 2002. – № 3. – С. 139-146.
- 6 Винокур Т.Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения. – М.: Наука, 1993. – 172 с.
- 7 Социология / Под ред. Г.В. Осипова. – М.: Мысль, 1990. – С. 94-100.
- 8 Шелер М. Формы знания и образование // Человек. – Вып. 4. – М., 1992. – С. 83–89.
- 9 Слостенин, В.А., Чижакова, Г.И. Введение в педагогическую аксиологию. – М.: Академия, 2003. – 192 с.
- 10 Lempp, R. Was sind eigentlich Werte // Der Beitrag der Verleihung des Prventionspreises Fruehe Kindheit der Deutschen Liga fuer das Kind. – Heidelberg, 2004. – 3 S.

### References

- 1 Zhogin B.G., Maslova T.F., Mhapovlov V.K. Integraciya vynuždennyx migrantov v mestnoe soobshhestvo: opyt praktičeskoj i issledovatel'skoj deyatelnosti. – Stavropol: Stavropolservisshkola, 2002. – 432 s.
- 2 Babina S.N. Integraciya texnologičeskogo i fizičeskogo obrazovaniya uchashhixsya shkol i studentov pedagogičeskix vuzov. : Dis. ... d-ra ped. nauk: 13.00.02. – Chelyabinsk, 2003. – 460 c.
- 3 Tyunnikov U.S., Katashev V.G. Osushhestvlenie vzaimosvyazi obshhego i professionalnogo obrazovaniya v usloviyax nauchno-texničeskogo progressa. – M., 1990. – 78 s.
- 4 Arxipova M.P., Volovich L.A. Pedagogičeskaya texnologiya v integracii gumanitarnoj i professionalnoj podgotovki studentov professionalnyx shkol gumanitarnogo profilya. – Kazan, 1997.
- 5 Abisheva A.K. O ponyatii cennost // voprosy filosofii. – 2002. – № 3. – S. 139-146.
- 6 Vinokur T.G. Govoryashhij i slushayushhij. varianty rečevogo povedeniya. – M.: Nauka, 1993. – 172 s.
- 7 Sociologiya / pod red. G.V. Osipova. – M.: Mysl, 1990. – S. 94-100.
- 8 Sheler, M. Formy znaniya i obrazovanie // Chelovek. – Vyp. 4. – M., 1992. – S. 83–89.
- 9 Slastenin V.A., Chizhakova G.I. Vvedenie v pedagogičeskuyu aksiologiyu. – M.: Akademiya, 2003. – 192 s.
- 10 Lempp, R. Was Sind Eigentlich Werte // Der beitrage der verleihung des praventionspreises fruhe kindheit der deutschen liga fuer das kind. – Heidelberg, 2004. – 3 s.